

INTERJÚ

VERESNÉ VALENTINYI KLÁRA

Interjú Heltai Pál professor emeritusszal

Heltai Pál, a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem (MATE, korábban Szent István Egyetem, SZIE) egyetemi magántanára, az ELTE címzetes egyetemi tanára, a Kodolányi János Főiskola (Egyetem) professor emeritusa hivatalosan 2007-ben vonult nyugdíjba, de külső előadóként még tavaly is dolgozott a MATE posztgraduális szakfordítóképzésében. Az utóbbi két évben két könyve jelent meg, a *Hungarian–English Linguistic Contrasts* és *Bevezetés a fordítástudományba*. Ez alkalomból kérdeztük meg pályafutása különböző állomásairól, alkalmazott nyelvészeti munkásságáról és jövőbeli terveiről.

VK: Miután 1967-ben az ELTE angol–orosz szakán diplomát szerezted, a Gödöllői Agrártudományi Egyetem (GATE) Idegennyelvi Lektorátusán kezdted meg a tanári pályádat nyelvtanárként. Abban az időben minden egyetemen kötelező volt az orosz nyelv, heti két órában. Volt egy vicc is, hogy a birkák egyetemén három tantárgy van: akolból ki, akolba be, és orosz nyelv. Így hát főleg orosz szaknyelvet kellett tanítanod mezőgazdasági gépészmérnök hallgatóknak. Hogyan sikerült ezzel a feladattal megbirkóznod?

HP: Valóban nagy kihívás volt. Nyolc évi orosztanulás után a hallgatók alig tudtak valamit, és nem is akartak tanulni, talán az oroszsal szembeni ellenérzés miatt. De az is igaz, hogy a műszaki érdeklődésű hallgatók sokszor nehezebben tanulnak nyelvet: úgy tűnt számomra, mintha a gépész hallgatók agya kivetné az idegen nyelveket, legalábbis az orosz. Ráadásul szaknyelvet kellett tanulniuk, traktorokról és kombájnokról szóló szövegeket kellett megérteniük.

VK: Nem lehetett könnyű orosz gépészeti szaknyelvet oktatni. Lehetett valami eredményt elérni ilyen feltételek mellett?

Válasz: Nemigen, és ez elég frusztráló volt. Hamar rájöttem, hogy nem lehet az órákat értelmesen kitölteni, de az sem megoldás, ha elbeszélgetjük az órát, nincs is miről. Aztán kidolgoztam egy olyan módszert, amellyel békésen eltöltöttük az órákat. Felolvastuk a könyv szövegeit, bejelöltük a hangsúlyokat, elmagyaráztam a nyelvtant, a különböző melléknévi igeneveket, a fordítás módszereit. Kijelöltem 15 szót az olvasmányból, ezeket kellett megtanulni, és ezekből a következő órán szódogozatot írtam. A szódogozatra mindenki azt a jegyet kapta, amennyivel 10 fölött volt az eredménye. Ezt azért mindenki teljesíteni tudta, így valahogy sikerült úgy eltöltenünk az órákat, hogy azt a benyomást keltettük, hogy dolgozunk, és senki sem bukott meg.

Egyébként, ha valaki tényleg tanulni akarta volna az orosz mezőgazdasági gépészeti szaknyelvet, tanulhatott volna az órákból. Mindenesetre a fenti módszerrel letudtuk a kötelezőt, és viszonylag jól megvoltunk egymással. Érdekességként említem meg, hogy az órákon nem товарищ-*nak* („elvtársnak”) szólítottam a hallgatókat, hanem господин-*nak* („úrnak”). Ezért aztán a hallgatók, ahogy később visszahallottam, „goszprogyn tanár úr” néven emlegettek.

VK: Angolt nem is tanítottál?

HP: Jóval kevesebb angol órám volt, egy–két haladó csoport, meg a 70-es évek elején szervezett ún. nyelvi szakkollégiumok, amelyeknek a célja a nyelvvizsgára való felkészítés volt. Itt kerültem először kapcsolatba a nyelvvizsgálóval. Tapasztalatszerzés céljából saját magam is elmentem vizsgázni, középfokú bizonyítványt kaptam német nyelvből.

VK: Akkoriban foglalkoztál már kutatással?

HP: Sohasem elégedtem meg azzal, hogy csak tanítsak, és ha egyszer szakmai nyelvet kellett tanítanom, akkor kézenfekvő volt, hogy a szaknyelv, szaknyelvoktatás és szakfordítás kérdéseivel tudományosan is foglalkoznom kell. Többek között azért is, mert szaknyelvi jegyzeteket is kellett írni, és ahhoz kellett az elméleti háttér is. Első cikkem (a Nyelvőrben jelent meg) a terminológiai poliszémiáról szólt. A tulajdonképeni kutatói pályám azonban elég későn indult. Az egyetemen a nyelvészeti tárgyak érdekeltek, főleg a kontrasztív nyelvészet, de az egyetem után nem volt témám, és nem volt, aki irányítson. A 70-es évek elején jó néhány generatív nyelvészeti könyvet elolvastam, de nem találtam bennük olyasmit, aminek köze lett volna a nyelvtanításhoz, szaknyelvhez vagy szakfordításhoz. Végül csatlakoztam a magyar–angol kontrasztív nyelvészeti munkacsoporthoz, amelyet akkor Stephanides Éva irányított. Mivel főleg az érdekelt, hogy a lexikai kontrasztok hogyan hatnak a szókincselsajátításra, a lexikai kontrasztokkal foglalkoztam, és írtam néhány kontrasztív lexikológiai tanulmányt. 1980-ban egyetemi doktori címet szereztem, a disszertációmban – egyesítve a kontrasztív lexikológia és a szaknyelvi terminológia iránti érdeklődésemet – az angol és a magyar mezőgazdasági szókincs kontrasztív vizsgálatával foglalkoztam. Ebben a munkámban Rot Sándor, az ELTE Angol Tanszékének professzora segített.

VK: 1978-ban indult a GATE-n az ún. ágazati szakfordítóképzés, először orosz, azután angol nyelvből. Az utóbbinak te lettél a szakfelelőse. Mennyire voltál felkészülve a szakfordítás oktatására?

HP: Viszonylag jól felkészült voltam, mert volt már tapasztalatom a szaknyelvoktatásban és a szakfordításban is. Időnként fordítottam szakszövegeket az egyetem különböző tanszékei számára. Az első fordításaim szakmai színvonalára jobb, ha fátylat borítunk (a nagy Országgh-szótár segítségével fordítottam például állattenyésztési szövegeket angolra), de Toury szerint a fordítás az, amit fordításként elfogadnak. Elfogadták ezeket is. 1975-ben elvégeztem az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Csoportjának angol tanfolyamát, és itt egyrészt további gyakorlatot szereztem, másrészt a fordításelmélettel is megismerkedtem. A szakfordítóképzés megindulása után igyekeztem további fordítási tapasztalatokat szerezni: bejelentkeztem az Agroinformhoz fordítónak, és itt már pozitív visszajelzéseket kaptam a lektortól. 1984-ben egy csil-

lagfűrt-termesztésről szóló könyvet fordítottam magyarról angolra, amit anyanyelvi lektorálás után egy angol mezőgazdasági kiadó megjelentetett.

VK: A gödöllői időszakot követően, 1983–1991-ig, az ELTE ITK munkatársa voltál. Miért váltottál? Miért éppen akkor távoztál, amikor a szakfordítóképzésben az orosz szakszövegoktatásnál értelmesebb munkára nyílt lehetőség?

HP: A szakfordítók képzése valóban érdekelt, de mindig szerettem volna olyan helyen tanítani, ahol a nyelv nem melléktantárgy, és ahol a nyelvoktatók egyenrangúak más tanszékek oktatóival. A szakegyetemek ebben az időben elzárkóztak attól, hogy a tudományos kutatást is végző nyelvtanárok egyetemi beosztásba kerüljenek, az ELTE ITK-ban viszont egyetemi adjunktusi állást kínáltak. Külső óraadóként azonban még évekig folytattam a szakfordítóképzést Gödöllőn, így nem vesztett kárba a korábbi tapasztalatom sem.

VK: Milyen új kihívásokat hozott a Rigó utcai munka?

HP: Az ITK-ban felnőtt csoportokat tanítottam és vizsgáztattam. Az általános nyelv oktatásában kevesebb tapasztalatom volt, mint a szaknyelvoktatásban, és komoly kihívást jelentett, hogy eltérjek a frontális oktatástól. Ebben az időben egyre inkább teret hódított a kommunikatív nyelvoktatás, és ebben még kevesebb tapasztalatom volt, más a habitusom. Bár megálltam a helyem, nem igazán éreztem, hogy ez a módszer nekem való. A vizsgaanyagok összeállításával és a vizsgáztatással szívesen foglalkoztam, és tesztek is szívesen írtam, de frusztráló volt egy olyan intézményben dolgozni, amelyet állandóan kritizáltak. A komolyabb kritikák közé tartozott az, hogy a vizsgaanyagok összeállítása és a vizsgáztatás intuitív módon történik, nincs mögötte tudományos háttér. Ez valóban így volt, Bárdos Jenő kivételével nem volt senki az intézetben, aki a nyelvi teljesítményméréssel tudományos alapon foglalkozott volna. Ezért én is igyekeztem beleásni magamat a nyelvi teljesítménymérés irodalmába, hogy tudományos érvekkel tudjam cáfolni az alaptalan kritikákat, és hogy a saját munkánk színvonalán javítani tudjunk. 1988-tól megbízott igazgatóhelyettesként közreműködtem az új nyelvvizsgarendszer kidolgozásában, és a Rigó utca történetében először továbbképzést szerveztem a vizsgáztatók számára. 1990-ben 3 hónapos Soros-ösztöndíjat kaptam a Lancasteri Egyetemre (akkoriban fogalmam sem volt, mi az a Soros-ösztöndíj: azt hittem, azok kapják, akik éppen sorra kerülnek), ahol alkalmam nyílt még jobban elmélyedni a nyelvi teljesítménymérés kérdéseiben.

VK: Ugyanebben az évben jelent meg a Fordítás az angol nyelvvizsgán című könyved.

HP: Az ITK ragaszkodott ahhoz az elképzeléshez, hogy a nyelvvizsgának tartalmaznia kell fordítási feladatokat. Ezt sokan, sok szempontból bírálták, többek között azért, mert a fordítási feladathoz nem volt megfelelő felkészítő segédanyag. Ezt a hiányt igyekeztem pótolni.

VK: A rendszerváltás nem csak a politikában hozott változást, de a te életedben is. Hogyan?

HP: A rendszerváltás után lehetőségem nyílt arra, hogy az angol szakos tanárképzésben is kipróbáljam magam. A nyelvi teljesítménymérés érdekelt ugyan, de nem éreztem úgy, hogy egész életemben ezzel kell foglalkoznom. Az sem volt kellemes, hogy

egy egész ország szidta a Rigó utcai nyelvvizsgát (legtöbbször megalapozatlanul). Az ELTE TFK Angol Tanszékére hívtak tanszékvezetőnek: abban az időben az angolosok között kevés minősített oktató volt, akit ki lehetett volna nevezni tanszékvezetőnek, én viszont éppen abban az évben szereztem meg a kandidátusi fokozatot. Közben szerződéssel a Pannon Egyetem Tanárképző Karán is kezdtem tanítani az újonnan alakult Angol Tanszéken, ahová Bárdos Jenő hívott. Itt és a TFK-n rövid idő alatt gyakorlatot szereztem a fonetika, a szintaxis, a diskurzuselemzés és a pragmatika tanításában; különösen a fonetikát és a pragmatikát szerettem meg, és jóval sikeresebbnek éreztem a működésemet, mint az orosz szaknyelvoktatásban. Tudományos szinten ugyan nem műveltem ezeket a területeket, de sok mindent megtanultam, és a nyelvészeti tárgyak széles skálájának tanítása hasznosnak bizonyult további fordítástudományi kutatásaimban is.

VK: A nyelvi teljesítménymérés kimaradt a kutatási területeid közül?

HP: A nyelvi teljesítménymérés elméleti és gyakorlati kérdései még egy ideig foglalkoztattak, és a tanárképzésben is jó hasznát vettem ezeknek a tapasztalatoknak, de fő kutatási területemnek mindig is a szókincselsajátítást, illetve a fordítás és a szókincs kapcsolatát tekintettem. 2000 körül még tagja lettem a Nyelvvizsgát Akkreditáló Testületnek, de lemondtam róla, úgy éreztem, már nem érdekel annyira szívből. Visszatértem inkább a kontrasztív nyelvészet, a szókincselsajátítás és a fordítás kérdéseihez. Kandidátusi disszertációmban is azt vizsgáltam, hogy milyen nehézségeket okoznak az angol–magyar lexikai kontrasztok a nyelvvizsgálók fordításaiban. A 90-es évek második felében Medgyes Péter és Dörnyei Zoltán bevontak az ELTE angol nyelvpedagógiai doktori programjába, és több OTKA-pályázatba is, így ebben az időben a doktori program miatt a szókincselsajátítással foglalkoztam a legintenzívebben.

VK: Az 1999-es év közös pont a pályánkon, mindketten ebben az évben tértünk vissza a Szent István Egyetemre (a GATE jogutódjára), én tanársegédként, te pedig 1999-től 2006-ig intézetigazgatóként. Úgy látom, hogy kutatói pályád ekkor, a 2000-es években teljesedett ki.

*HP: Visszatértem, mert a GATE tulajdonában levő lakásban laktam. Közben félállásban maradtam az ELTE-n is, amíg a sorozatos létszámleépítések a félállásban levőket el nem érték. 2002-ben habilitáltam a Pécsi Tudományegyetemen alkalmazott nyelvészetből, habilitációs könyvem (*Szókincs és fordítás*) is jelzi azokat a kutatási területeket, amelyek legjobban érdekelték. A továbbiakban egyre inkább a fordítástudomány felé fordultam. Ebben jelentős szerepet játszott Klaudy Kinga, aki a kandidátusi disszertációm egyik opponense volt, és 2004-ben ún. *consulting editor*-ként bevont az *Across Languages and Cultures* szerkesztőbizottságába, majd az ELTE fordítástudományi doktori programjába. Az Acrossnál a beérkező cikkek előzetes bírálata és a recenziókkal való foglalkozás volt a feladatom; amikor nem kaptunk recenziót, akkor én írtam egyet. A fordítástudományi doktori programban *A fordítás lexikai kérdései* c. tárgyat oktattam mintegy húsz éven keresztül. Gyakran kértek fel külső opponensnek; összesen 25 disszertációnak voltam az opponense, és több hallgató témavezetője voltam.*

VK: A MANYE-kongresszusokon a neved „húzónev” volt a fordítástudományi szekcióban tartott magas színvonalú előadásaid miatt. Milyen más konferenciákon fordultál meg itthon és külföldön?

*HP: Idehaza először szaknyelvi konferenciákon vettem részt, később a MANYE-kongresszusokon. Be is választottak a MANYE választmányába. A „húzónev” státusz néha azzal a kellemetlenséggel járt, hogy a délután végére hagyták az előadásomat, hogy a résztvevők maradjanak. Legtöbbször nem maradtak. 2002-től állandó résztvevője és előadója voltam a Pannon Egyetem Balatonalmádiban tartott *Pszicholingvisztikai Nyári Egyetem* konferenciáinak. Részt vettem a gödöllői *Szaknyelv és szakfordítás* című szakmai napok szervezésében, 2006-ban pedig megszerveztük a MANYE rendkívül sikeres XVI. kongresszusát. Több külföldi konferencián is jártam, AILA-kongresszuson, LSP-konferencián, az Európai Fordítástudományi Társaság (EST) 2002-es és 2007-es kongresszusán, és természetesen jó néhány Kárpát-medencei konferencián; egy időben rendszeresen jártam Kolozsvárra, ahol a Babeş-Bolyai Egyetem magyar és angol szakos hallgatóinak tartottam előadásokat.*

VK: Kiemelkedő szakmai tevékenységedet a MANYE 2007-ben Brassai-díjjal ismerte el, amely a magyar alkalmazott nyelvészek legjelentősebb szakmai kitüntetése. Mit jelentett számodra ez a díj?

HP: Ez a díj valóban nagy megtiszteltetés volt számomra, és további munkára ösztönzött. Annak külön örültem, hogy ennek folytán a következő MANYE-kongresszuson plenáris előadásban beszélhettem a relevanciaelmélet fordítástudományi alkalmazásairól. Ezzel az elmélettel Vermes Albert disszertációjának opponenseként ismerkedtem meg, és bár eleinte bíráltam, rájöttem, hogy nagyon jól alkalmazható a fordítástudományi kutatásokban. Most megjelent könyvemben is a relevanciaelmélet adja az elméleti hátteret.

VK: 2006 ismét a váltás éve volt, hiszen 2006 és 2010 között a Pannon Egyetem angol tanszékén az angol nyelvtanárképzésben oktattál nyelvészeti és alkalmazott nyelvészeti tárgyakat, és oktatóként csatlakoztál a Pannon Egyetem Nyelvpedagógiai Doktori Programjához, ahol szintén szókincsajátítást tanítottál. Hogy érezted magad Veszprémben?

HP: Alapvetően jól érezttem magam, a kollégákat már korábbról ismertem. Sokszor új tantárgyakat kellett tanítanom, de szívesen ismerkedtem meg újabb szakterületekkel. Nagy eredménynek tartottam, hogy a hallgatók láthatóan kedvelték az óráimat, pedig a szintaxist általában nem szeretik. Sajnos éppen akkor kellett eljönnöm, amikor beindult az MA-szintű fordítóképzés. (Korábban Gödöllőn is beadtuk a szakindítási kérelmünket, de elutasították, többek között azzal a kifogással, hogy hiányoznak a személyi feltételek. Miközben hárman voltunk olyanok, akiknek fordítástudományból volt doktori fokozatuk, Dróth Júlia, te és én. A Pannon Egyetemen rajtam kívül nem volt ilyen oktató.)

VK: Miért kellett eljönnöd?

HP: Már Gödöllőről is részben azért jöttem el 2006-ban, mert bizonytalan volt a Nyelvi Intézet jövője (a graduális szakfordítóképzés megszűnt, a nyelvoktatást hol megszüntetni akarták, hol átszervezni), és részben azért, mert elértem a nyugdíjkor-

határt, és tartottam tőle, hogy nyugdíjazni fognak. Ez végül a Pannon Egyetemen ért utol, 2010-ben. Az egyetemeken állandóan napirenden volt a létszámleépítés, és ezúttal azok kerültek sorra, akik már nyugdíjasok voltak. Szerencsére a Kodolányi János Főiskola Angol Tanszékének a vezetője, Sárdi Csilla még abban az évben alkalmazott, így még három évig taníthattam főállásban. Itt a nappali tagozat órái mellett a posztgraduális szakfordítóképzésben is részt vettem, többek között fordításelméleti előadásokat tartottam. Tömbösített órák voltak szombati napokon, volt, hogy nyolc órán keresztül adtam elő, és az utolsó óra háromnegyed hétkor fejeződött be. Egyszer nagy dicséretet kaptam a hallgatóktól, legalábbis én annak vettem: fél hét körül megkérdeztem őket, hogy kitarasuk-e az órát az előírt ideig, vagy fejezzük be kicsit előbb, de azt mondták, fejezzük csak be a szokott időben. 2013-ban aztán a Kodolányin is utolért a létszámleépítés, fél évvel a 70. születésnapom előtt.

VK: Hogyan alakult a publikációs tevékenységed?

HP: Ezekben az években elég sok folyóiratcikket és könyvfejezetet publikáltam, angol nyelvű szerkesztett kötetekben és nemzetközi folyóiratokban is, de ez utóbbiból még többet kellett volna. A konferenciákon tartott magyar nyelvű előadásaimat általában a konferenciák kötetében jelentettem meg. Visszatekintve úgy látom, hogy ezek közül jó néhány komoly cikk lehetett volna, nemzetközi folyóiratban is megállták volna a helyüket. Későn ismertem fel, hogy hiába írok meg egy témát a legjobb tudásom szerint, egy konferencia-kiadványban senki nem olvassa – így ezeket elpazaroltam. Írtam például cikket a sértés beszédaktusáról, ami teljesen visszhangtalan maradt, pedig szerintem, ha angolul írom meg és küldöm el egy pragmatikai folyóiratnak, nem lett volna esélytelen.

VK: A Kodolányi után sem vonultál vissza sem az oktatástól, sem a kutatástól. Az utóbbi tíz évben is folytattad a munkát a fordítástudományi doktori programban, Gödöllőn a posztgraduális szakfordítóképzésben, a Károlin pedig kontrasztív nyelvészetet tanítottál. Emellett számos magyar és angol nyelvű szakcikket és könyvfejezetet írtál, és három könyved is megjelent.

HP: Ezek a könyvek a korábbi évek kutatásainak és az oktatás során kidolgozott anyagok összefoglalásai. 2014-ben jelent meg a fordítástudományi kutatásaimat összefoglaló könyvem (*Mitől fordítás a fordítás?*). 2015-től 2020-ig a Károli Gáspár Református Egyetemen külső előadóként a *Kontrasztív nyelvészeti tanulmányok* című tantárgyat tanítottam; ezeknek a kurzusoknak az anyagát foglalja össze a 2021-ben megjelent *Hungarian–English Contrastive Linguistic Studies* című könyv, amelynek átdolgozott változata 2024-ben jelent meg *Hungarian–English Linguistic Contrasts* címmel (ez online is elérhető). Az idén, 2024 nyarának végén jelent meg a szakfordítóképzésben tartott előadásaim anyaga könyv formájában *Bevezetés a fordítástudományba* címmel.

VK: A Mitől fordítás a fordítás című könyv tematikája elég változatos. Az egyes fejezetek érintik a fordítás és a relevanciaelmélet kapcsolatát, a fordított szöveg minőségét, a szókapcsolatok szerepét, az explicitációs hipotézist, a kulturálisan kötött kifejezéseket és a fordítási folyamat pszicholingvisztikai kérdéseit. Végül is melyik téma foglalkoztatott leginkább?

HP: Ez időben változott. Több téma érdekelt, nem horgonyoztam le egyetlen téma mellett. Hol a szókapcsolatok fordítása, hol az explicitáció, hol a kulturálisan kötött kifejezések fordítása kötött le leginkább. Időnként visszatértem egy-egy témához: ilyen volt az explicitáció és a kulturálisan kötött kifejezések. 2012-ben az *Across Languages and Cultures*-ben jelent meg Lanstyák Istvánnal közösen írt cikkünk, amelyben arról van szó, hogy a fordítási univerzálékhoz, például az explicitációhoz hasonló jelenségek a kétnyelvűek nyelvhasználatában is megjelennek, és végső soron mindkét esetben arra vezethetők vissza, hogy a kommunikáció korlátozott: a két nyelv használata korlátot jelent. A cikkünkben felvetett *constrained communication* fogalmára azóta sokan hivatkoztak, a Google Scholar jelenleg 111 hivatkozást tart számon. 2020-ban Klaudy Kingával közös cikkben elemeztük a részleges kulturális visszafordítás kérdését, azaz az olyan szövegek fordítását, amelyekben a kulturálisan kötött kifejezések nem a forrásnyelvi kultúrához, hanem a célnyelvi kultúrához kötődnek. Ilyen például Diane Pearson *Csardas* című műve, vagy Tibor Fischer *Under the Frog* című regénye. Ezek Magyarországon játszódnak, és a magyar kultúraspecifikus kifejezések angolul jelennek meg bennük. A magyar fordító tehát gyakorlatilag visszafordította ezeket magyarra. Szerintünk ez részleges visszafordítás: az eredeti mű ugyan nem fordítás, de a magyar eredetű kultúraspecifikus kifejezések fordítása visszafordítás. Néha más területekre is kirándultam: az említett pragmatikai cikken kívül egy háromrészes *Nyelvőr*-cikkből foglalkoztam a fordítás és a nyelvi norma kérdésével. Ezt még magyar szakos hallgatók ajánlott olvasmányai között is felfedeztem az interneten. Amikor a fordítás pszicholingvisztikai kérdései kezdtek érdekelni, Gósy Máriával közösen írt cikkünkben azt próbáltuk felderíteni, vajon a terpeszkedő szerkezetek (amelyek állítólag jellemzők a fordításokra) tényleg megnehezítik-e a megértést.

VK: *A Hungarian–English Linguistic Contrasts című könyved szintén visszatérést jelent egy korábbi témához. Van még a kontrasztív nyelvészetnek aktualitása a nyelv-tanulásban és a fordításban?*

HP: A kontrasztív nyelvészetnek nincs olyan nagy szerepe a nyelv-tanulásban és a fordításban, mint annak idején feltételezték, de azért van szerepe, és jó, ha a tanárnak készülő nyelvszakos hallgatóknak van valami fogalmuk arról, hogy más tényezőkkel kölcsönhatásban hogyan hatnak a nyelvi kontrasztok a nyelv-tanulásra. Ez a könyv tulajdonképpen egyetemi tankönyv, amelyet korábbi kontrasztív nyelvészeti kutatásaim, fordítási és fordításoktatási tapasztalataim alapján állítottam össze.

VK: *Idén jelent meg a Bevezetés a fordítástudományba című könyved, amely alcíme szerint a posztgraduális szakfordítóképzésben részt vevő hallgatók számára íródott, és azokat a fordításelméleti témákat öleli fel, amelyek a szakfordítóképzésben a legfontosabbak. Bár egy teljes fejezetet szentelsz a gépi fordítás kérdéseinek, a gépi fordítás fejlődése felveti azt a kérdést, hogy szükség van-e a fordítóképzésben fordításelméletre?*

HP: A gépi fordítás színvonalának látványos javulása valóban felvet egy sor kérdést a fordítóképzéssel és a fordítástudományi kutatásokkal kapcsolatban. Éppen ezekkel a kérdésekkel foglalkozom két hamarosan megjelenő cikkemben. Összefoglalva, úgy gondolom, hogy fordítóképzésre továbbra is szükség van, bár lehet, hogy kevesebb fordítót kell képezni, mint korábban. A hangsúly áttevődik az utószerkesztésre, de az utószerkesztőnek is szüksége van fordítói kompetenciára (és utószerkesztői kompe-

tenciára is, amennyiben ez különbözik a fordítói kompetenciától). Érvélem szerint a fordításelméleti ismeretekre továbbra is szükség lesz mind a fordító-, mind az utó-szerkesztő-képzésben.

VK: Cikkeidre nagyon sokan hivatkoznak, nincsen olyan fordítástudományi rendezvény, ahol legalább egyszer ne hivatkoznának rád. Klaudy Kinga mellett alighanem te vagy a leggyakrabban hivatkozott fordítástudományi szerző Magyarországon. Melyik írásodra vagy a legbüszkébb?

HP: Alighanem a Wine and translation címűre. Ez egy kitalált kísérlet leírása, mindössze négy oldal angolul, ami azt „bizonyítja”, hogy a mértékletes alkoholfogyasztás kedvezően hat a fordítói munkára. Sikerült benne a tudományos cikkek jellemzőit mintaszerűen követnem, így sokan azt hitték, hogy valóságos kísérletről szól. Anthony Pym feltette az internetre, és ezután kaptam olyan kérést is, hogy hollandra akarják fordítani, küldjem el a dokumentációját. Brian Mossop azt írta, hogy a kanadai fordítók körében nagyon népszerű a cikk, kéri, hogy a fordítóirodák gondoskodjanak a borról. Ajánlottam nekik a fordításbort (ez tokaji borfajta, ami úgy készül, hogy az egyszer már kipróbált aszúszemeket másodjára is felhasználják; az 1996-os budapesti II. Transfere Necesse Est konferencián minden résztvevő kapott egy üveggel).

VK: A szakfordítóképzés egyik alapkérdése, hogy szakember vagy bölcész legyen a szakfordító, azaz szakemberekből kell-e fordítókat és tolmácsokat képeznünk, vagy nyelvszakos bölcészekből. Nyelvszakos bölcészként te is szaktolmácsoltál és szakfordítottál. Mi erről a véleményed?

*HP: A szakfordításban és szaktolmácsolásban a szakember előnyel indul, különösen idegen nyelvről magyarra irányban. Magyarról idegen nyelvre fordításban és tolmácsolásban eddig, jobb nyelvtudásuk révén, a bölcész képzettségűek élveztek némi előnyt. Most, hogy a gépi fordítás nyelvileg szinte kifogástalan szakfordításokat produkál (ezt megtapasztaltam a magyar–angol szakfordítói órákon), feltehetően a szakmához értők tudják jobban megítélni, hogy a fordítás szakmailag és terminológiaiailag rendben van-e. Vannak olyan esetek is, amikor a fordítónak mindenképpen szakembernek (is) kell lennie, például amikor a fordítás mellett adaptációra is szükség van. Stephen Pinker *A nyelvi ösztön* könyvének fordítása sok magyar példát és egyéb adaptációt is tartalmaz, amelyeket nem nyelvész képzettségű fordító aligha tudott volna megoldani.¹ És talán a mesterséges intelligencia sem. Az optimális megoldás tehát az, ha a fordító szakember, akinek tehetsége, képzettsége és gyakorlata is van mind a szakmájában, mind a fordításban. Ugyanakkor a nem szakember fordító és tolmács is nyújthat jó teljesítményt, ha valamennyire megismeri a szakterületet és a*

¹ „Külön is érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy *A nyelvi ösztön* magyar kiadása nem egyszerű fordítás, sokkal inkább átültetés, alkalmazás. A könyvben említett nyelvi jelenségek angol példáinak lefordítása mellett magyar nyelvű anyag (irodalmi szövegrészletek, újsághírek stb.) is segítik a jobb megértést. Ezenkívül a magyar kiadás kitér a releváns hazai kutatásokra is, megemlítve az adott témákban megjelent fontosabb hazai munkákat.” (Steven Pinker: *A nyelvi ösztön. Hogyan hozza létre az elme a nyelvet?* Fordította Bócz András, Typotex, Budapest, 1999, 496) Gervain J. Ösztön-e a nyelv? *Magyar Tudomány*, 2000. február. <http://epa.niif.hu/00700/00775/00015/244-247.html>

terminológiát. Ezt személyesen is megtapasztaltam. Miután már több mint tíz éve tanítottam a GATE-n, tolmácsolni hívott a Gödöllői Búza- és Borsótermesztési Rendszer. Egyik tsz-látogatás során az angol vendégek már távolabb álltak, az egyik magyar szakember azonban még tovább magyarázta nekem, hogy „ezen a táblán a műtrágya kissé megperzselte a növényeket, de hát ismered a hatásmechanizmusát”. Úgy látszik, a tolmácsolás alapján nem tűnt fel neki, hogy nem vagyok szakember. Ezt a dicséretet örök időkre megőriztem emlékeimben.

VK: Szerinted mennyiben teremtett új helyzetet a gépi fordítás a fordítóképzésben és a fordítástudományban?

HP: Alighogy kikeveredtünk a Covidból és az online oktatás korlátaiból, jött az újabb kihívás, a neurális gépi fordítás és a mesterséges intelligencia. Emiatt a magyar–angol fordítási órákon már tavalyelőtt átálltunk az utószerkesztésre. A fordítandó szövegek kiválasztása egyre nehezebb lett: órákat töltöttem azzal, hogy olyan szövegeket keressék, amelyeknek a fordításában a DeepL hibákat követ el, de a ChapGPT megérkezésével még nehezebb lett ilyen szakszövegeket találni. Ráadásul a neurális gépi fordítás színvonala folyamatosan javul, és azok a cikkek, amelyeket tavaly vagy tavalyelőtt írtam erről a témáról, részben már el is avultak.

VK: Mennyire tartod magad elméleti, illetve gyakorlati szakembernek? Nekem úgy tűnik, hogy nem alkottál nagy elméleti modelleket, inkább az eredmények alkalmazását, alkalmazhatóságát tartottad szem előtt.

HP: Az elmélet és a gyakorlat összekapcsolása számomra mindig fontos volt. Aki fordítástudománnyal foglalkozik, az általában úgy gondolja, hogy akkor van értelme a tudományos kutatásnak, ha azok a gyakorló fordító számára is hasznosak (annak ellenére, hogy a gyakorló fordítók sokszor szkeptikusan viszonyulnak mindenféle elméleti kutatáshoz). Ezt a saját magunk által támasztott követelményt nem mindig tudjuk teljesíteni, de mindig ott van a háttérben. Egyetemi pályafutásom során is arra törekedtem, hogy ne erőltessem olyan részletek tanítását, amelyek bonyolultak és a gyakorlat számára haszontalanok. Egyik fő törekvésem az volt, hogy minél érthetőbbé tegyem azt, amit meg akarok tanítani, és a fölösleges tudományoskodástól megkíméljem a hallgatókat. Azokat az ismereteket emeltem ki, amelyeknek láttam a gyakorlati hasznát.

VK: Milyen témával akarsz legközelebb foglalkozni? A Bevezetés a fordítástudományba című könyved bemutatóján azt mondtad, hogy a fordítás terminus jelentését szeretnéd megvizsgálni. Mit kell ezen vizsgálni?

HP: A részleges kulturális visszafordítás témájának a kutatása során a következő probléma merült fel bennem. Egy eredeti mű írója, aki mondjuk angolul ír Magyarországról, nyilvánvalóan angolul gondolkozik és angolul ír. De mi történik akkor, ha egy magyar kultúraspecifikus kifejezést akar angolul kifejezni? Tegyük fel, hogy magyarul jut eszébe. Vagy leírja a magyar szót, vagy valamilyen módon lefordítja angolra. De fordításnak nevezhetjük-e ezt? A fordítást általában úgy határozzák meg, hogy van egy szöveg egyik nyelven, amit a fordító elolvas, és kifejezi egy másik nyelven. Itt azonban nincs szöveg, és nem kívülről jön. Fordítás-e az, ha az írónak először egyik

nyelven jut eszébe egy szó, és azt egy másik nyelven írja bele a szövegébe? Fordítás-e, ha angol társaságban eszembe jut egy magyar vicc, és elmondom angolul?

Ennek az életkornak az az előnye, hogy már nem kell külső követelményeknek megfelelni, nincs publikációs kényszer, és azzal foglalkozik az ember (ha egyáltalán foglalkozik még valamivel), amivel akar. Pályafutásom során sok hasznos alkalmazott nyelvészeti témával foglalkoztam, így itt az ideje, hogy egy teljesen haszontalan elméleti kérdéssel foglalkozzak. Terveim között szerepel még az indonéz nyelv megtanulása is.

Köszönöm az interjút!